

Historia Slavorum Occidentis
2023, R. 13, nr 3 (38)
ISSN 2084-1213
DOI: 10.15804/hso230306

TOMASZ KARGOL* (KRAKÓW)

Włączenie Krakowa do Austrii w 1846 r. w świetle wybranych tytułów prasy austriackiej i niemieckiej¹

Abstract: *The incorporation of Krakow into Austria in 1846 in the light of selected titles of the Austrian and German press.*

This paper presents the content of Austrian and German newspapers published in 1846 in relation with Austria's annexation of the Free City of Krakow. These newspapers described the process of annexation and the subsequent internal situation in Krakow. They published official documents such as the Austrian emperor Ferdinand's manifest and the Austrian marshal Castiglione's proclamation about the dissolution of the Free City of Krakow. Information is also provided about the attitude of the residents of Krakow and the city's history. The press speculated about the future of Krakow in the Habsburg monarchy.

Keywords: the Free City of Krakow (1815–1846); Krakow; Austrian press; Austrian journalism; German press; German journalism

Słowa kluczowe: Wolne Miasto Kraków (1815–1846); Kraków; prasa austriacka; publicystyka austriacka; prasa niemiecka; publicystyka niemiecka

* ORCID:0000-0002-7195-6638; dr hab., prof. UJ, Instytut Historii UJ, ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków; e-mail: tomasz.kargol@uj.edu.pl.

Artykuł nadesłany: 20 XI 2022; nadesłany po poprawkach: 26 VII 2023; zaakceptowany: 18 VIII 2023.

¹ Badania wykonano przy wsparciu finansowym Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim. Niniejszy artykuł powstał w ramach prac Platformy Badawczej „Seminarium Geohistorii Galicji (1772–1918)”. Autor pragnie podziękować Panu dr. Tomaszowi Szubertowi na cenne wskazówki przy pisaniu tekstu artykułu.

Wprowadzenie

Dzieje Wolnego Miasta Krakowa doczekały się szeregu opracowań poświęconych zagadnieniom prawno-ustrojowym², życiu politycznemu³, sytuacji społeczno-gospodarczej⁴, powstaniu z 1846 r.⁵ oraz aneksji Krakowa do Austrii⁶. Stan badań uzupełniają edycje źródeł⁷, publikacje syntetyczne⁸, materiały pokonferencyjne i popularyzacyjne, przygotowane z okazji setnej rocznicy utworzenia Rzeczypospolitej Krakowskiej⁹. Likwidacja Wolnego Miasta Krakowa i jego włączenie do Austrii w 1846 r. odbiły się szerokim echem na łamach prasy europejskiej. O Krakowie pisały gazety nie tylko polskie, ukazujące się w kraju i na emigracji¹⁰, ale również

² W.M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1946)*, Kraków 1976; J. Goclon, *Konstytucje Wolnego Miasta Krakowa z 1815, 1818 i 1833 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 233–292.

³ J. Bieniarzówna, *Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa*, Kraków 1948.

⁴ M. Tyrowicz, *Wolne miasto Kraków w ogniu walk społecznych 1815–1846*, Kraków 1955; Sz. Wachholz, *Reforma chłopska Rzeczypospolitej Krakowskiej w świetle dokumentów archiwalnych*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 6 (1955), z. 2, s. 287–337; J. Bieniarzówna, *Życie gospodarcze w Wolnym Mieście Krakowie*, Kraków 1967.

⁵ J.T. Louis, *Kronika rewolucji krakowskiej w roku 1846*, Kraków 1898; B. Limanowski, *Historia ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.*, Kraków 1913; M. Żychowski, *Rok 1846 w Rzeczypospolitej Krakowskiej i Galicji*, Warszawa 1956; M. Tyrowicz, *Jan Tyssowski i rewolucja 1846 w Krakowie. Dzieje porywu i pokuty*, Kraków 1986.

⁶ M. Szarota, *Die letzten Tage der Republik Krakau*, Breslau 1911; P. Cichoń, *Wpływ mocarstw opiekuńczych na powstanie, funkcjonowanie oraz likwidację Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania: ład wiedeński a europejska wspólnota*, red. A. Gulczyński, Poznań 2016, s. 153–165; M. Šedivý, *The German Response to Austria's Annexion of Cracow in 1846*, *German History* 40 (2022), Issue 3, s. 340–360.

⁷ *Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Wybór źródeł*, oprac. J. Bieniarzówna, Wrocław 1951; *Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Wybór źródeł*, wstęp i obj. J. Bieniarzówna, Wrocław 2004.

⁸ S. Wachholz, *Rzeczpospolita Krakowska: okres od 1815 do 1830*, Warszawa 1957; S. Grodziski, *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie*, Kraków 2012.

⁹ *Wolne Miasto Kraków 1815–1846*, red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015; *Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Materiały z sesji naukowej 23 maja 2015 roku*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2016.

¹⁰ J. Bednarek, *Spory wokół wydarzeń krajowych 1846 roku na łamach prasy Wielkiej Emigracji w latach 1846–1848*, Toruń 2003, s. 173–179; T. Kargol, *Echa włączenia Krakowa do Austrii w 1846 roku w prasie polskiej*, [w:] *Rok 1846 w Krakowie i Galicji. Odniesienia, interpretacje, pamięć*, red. K.K. Daszyk, T. Kargol, T. Szubert, Kraków 2016, s. 189–206.

francuskie, brytyjskie, hiszpańskie, austriackie i niemieckie¹¹. Celem niniejszego artykułu jest analiza postaw wybranych tytułów prasy austriackiej i niemieckiej wobec inkorporacji Krakowa do monarchii habsburskiej.

W Austrii prasa rozwijała się systematycznie od drugiej połowy XVIII w. Stopniowo zwiększała się liczba periodyków. W dobie wojen napoleońskich, w Wiedniu pojawiły się nowe tytuły prasowe, jak np. „Oesterreichischer Courier” (1806–1860), „Vaterländische Blätter für den oesterreichischen Kaiserstaat”¹² (1808–1814), „Oesterreichischer Beobachter” (1811–1866), „Der Wanderer” (1814–1873), „Wiener Zeitschrift” (1816–1849). Na fali takich inicjatyw powstała w 1811 r. „Gazeta Lwowska”¹³. W 1848 r. w Wiedniu ukazywało się 40 tytułów prasowych: osiem dzienników i 32 czasopisma. Równolegle następowała specjalizacja: wydawano dzienniki i tygodniki, czasopisma ogólnoinformacyjne i fachowe (religijne, wojskowe, literackie, ekonomiczne, muzyczne, satyryczne, dla kobiet). Rynek prasowy uzupełniały gazety ukazujące się na prowincji, w Klagenfurcie („Klagenfurter Zeitung” 1784–1951), Grazu („Grazer Zeitung” 1795–1848) oraz w Czechach i na Węgrzech¹⁴.

W tym samym czasie rozwój prasy następował w państwach niemieckich, po 1815 r. wchodzących w skład Związku Niemieckiego. Z tego obszaru jedną z najbardziej znanych opiniotwórczych i zasłużonych gazet była „Allgemeine Zeitung”¹⁵. W latach 1807–1882 była ona wydawana w Augsburgu. Autorzy tekstów publikujących na jej łamach w pierwszej połowie XIX w. popierali politykę Metternicha, który gazetę subwencjonował¹⁶.

¹¹ R.P. Żurawski vel Grajewski, *Ognisko permanentnej insurekcji. Powstanie 1846 roku i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej w „dyplomacji” Hotelu Lambert wobec mocarstw europejskich (1846–1847)*, Kraków–Łódź 2018; B. Obtulowicz, *Powstanie Krakowskie i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej w 1846 roku w świetle prasy hiszpańskiej*, *Studia Historyczne* 48 (2005), z. 1, s. 29–44.

¹² K. Ruszała, „Galicja na zawsze pozostanie Galicją”. *Kraj koronny na kresach imperium na łamach „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat”*, *Prace Historyczne* 148 (2021), nr 1, s. 69–84.

¹³ M. Tyrowicz, *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Studia porównawcze*, Kraków 1979, s. 30.

¹⁴ Tamże, s. 29–30, 32; M. Paszyn, *Reformy józefińskie w świetle relacji prasy polskiej okresu stanisławowskiego*, Łódź 2015, s. 15–21.

¹⁵ Zob. więcej S.L. Schwarz, *Despoten – Barbaren – Wirtschaftspartner. Die Allgemeine Zeitung und der Diskurs über das Osmanische Reich 1821–1840*, Wien–Köln–Weimar 2016.

¹⁶ F. Hechel, *Kraków i ziemia krakowska w okresie Wiosny Ludów. Pamiętniki*, wstęp, przypisy H. Barycz, Wrocław 1950, s. 9.

W państwie austriackim istotny wpływ na funkcjonowanie rynku wydawniczego miała cenzura, która od czasów panowania cesarza Józefa II podlegała nie Kościołowi, ale państwu. W 1846 r. obowiązywały zarządzenia o cenzurze z 1795 r. oraz kodeks karny z 1803 r., na podstawie których zabraniano wydawania i sprzedaży druków niecenzurowanych lub zakazanych oraz rozpowszechniania materiałów zagrażających porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu. W Austrii zakazywano prenumerowania zagranicznych liberalnych dzienników, zwłaszcza francuskich („Le Constitutionnel”, „Le Siècle”) i saskich („Leipziger Zeitung”, „Die Grenzboten”). Na obszarze Związku Niemieckiego od 1819 r. funkcjonowały, uchwalone na kongresie w Karlsbadzie, ustawy, które posłużyły władzom do likwidacji wolności druku i poddały cenzurze prewencyjnej periodyki i druki zwarte poniżej 20 arkuszy objętości¹⁷.

Kwerendą objęto najważniejsze opiniotwórcze gazety ukazujące się w monarchii habsburskiej i Związku Niemieckim. Prasę austriacką reprezentują „Oesterreichischer Beobachter”¹⁸, „Wiener Zeitung”¹⁹, „Pressburger Zeitung”²⁰. Z obszaru Związku Niemieckiego wykorzystano następujące czasopisma codzienne: „Allgemeine Zeitung” z Augsburga oraz „Leipziger Zeitung” i „Duetsche Allgemeine Zeitung”²¹

¹⁷ M. Tyrowicz, *Prasa*, s. 22–25; P.M. Judson, *Imperium Habsburgów. Wspólnota narodów*, Warszawa 2016, s. 136.

¹⁸ „Oesterreichischer Beobachter” – austriacki dziennik wydawany w Wiedniu w latach 1810–1848. Powołany został z inspiracji Klemensa Metternicha i jego współpracownika Friedricha von Gentza. Gazeta ta była oficjalnym organem prasowym władz austriackich aż do marca 1848 r., wtedy to po wybuchu rewolucji w Wiedniu i upadku Metternicha została zamknięta. W pierwszym roku istnienia redaktorem gazety był F. von Schlegel, a od 1811 r. „Oestereichischer Beobachter” wyznaczał oficjalny kurs w zakresie interpretacji bieżących wydarzeń oraz historii i tak był postrzegany przez opinię publiczną na zachodzie i w kręgach polskiej emigracji. Pozostałe gazety austriackie przedrukowywały informacje z „Oesterreichischer Beobachter”, zaznaczając to na początku lub na końcu artykułów. Gazeta ta, nazywana przez Polaków „Dostrzegaczem Austriackim”, znana była w polskich środowiskach politycznych, redakcjom gazet zarówno w kraju, jak i na emigracji. Zob. https://anno.onb.ac.at/info/obo_info.htm [dostęp: 19.03.2023].

¹⁹ „Wiener Zeitung” – gazeta codzienna ukazująca się w Wiedniu od początku XVIII w. Od 1812 r. była oficjalnym organem władz. Od roku następnego ukazywała się codziennie. Gazeta ta łączyła w sobie elementy dziennika urzędowego i gazety informacyjnej. Mniejsze znaczenie na jej łamach miały artykuły opiniotwórcze.

²⁰ „Pressburger Zeitung” – niemieckojęzyczna gazeta ukazująca się w Preszburgu (Bratysławie) od 1764 r. Do 1848 r. ukazywała się dwa razy, a nawet trzy razy w tygodniu.

²¹ „Deutsche Allgemeine Zeitung” – dziennik ukazujący się w Lipsku (Królestwo Saksonii) w latach 1843–1879.

z Lipska. Marginalne znaczenie w badaniach prasoznawczych miały dzienniki urzędowe oraz gazety lokalne. Z analiz wyłączono prasę pruską, która ze względu na odmiennie od Austrii stanowisko Prus, wymaga odrębnego studium²². Kwerendą objęto numery wspomnianych czasopism ukazujące się w listopadzie i grudniu 1846 r., kiedy to został przeprowadzony proces likwidacji Wolnego Miasta Krakowa i włączenia jego obszaru w granice naddunajskiej monarchii.

Tak dobrany materiał źródłowy i ramy czasowe pozwalają na poznanie opinii prasy austriackiej i niemieckiej dotyczących unicestwienia Wolnego Miasta Krakowa w kontekście sprawy polskiej i sytuacji międzynarodowej. Ówczesne gazety pełniły funkcje informacyjne i opiniotwórcze. Były miejscem, gdzie relacjonowano zachodzące wydarzenia, informowano o faktach, miejscach i ludziach. Prasa służyła również do przekazywania poglądów, przemyśleń, dotyczących bieżących wydarzeń, w tym również sytuacji w Krakowie oraz na arenie międzynarodowej. W 1846 r. niektóre tytuły przez opinię publiczną i polityków uważane były za rządowe organy prasowe, a drukowane w nich teksty za stanowisko władz. W Anglii opinię rządu łączono z „The Mornig Chronicle”. Za wyrazicieli poglądów Metternicha uważano „Oesterreichischer Beobachter” i „Wiener Zeitung” w Austrii oraz „Allgemeine Zeitung” w Niemczech²³.

Opierając się na tej podwójnej roli prasy omówione zostaną trzy główne tematy: proces inkorporacji podwawelskiego grodu do Austrii, rolę Krakowa i Wolnego Miasta Krakowa w historii Polski i Europy, zwłaszcza w epoce rozbiorowej oraz spekulacje na temat przyszłości Krakowa już jako części składowej austriackiego państwa.

1. Aneksja Krakowa

Los Krakowa przesądził upadek powstania krakowskiego i zajęcie miasta przez wojska austriackie, rosyjskie i pruskie na początku marca 1846 r. Przez kilka miesięcy funkcjonowały w mieście rządy okupacyjne, a Senat został przekształcony w Radę Administracyjną. Oficjalne ogłoszenie inkorporacji odwlekło się do listopada 1846 r. 6 listopada 1846 r. rządy w Wiedniu, Petersburgu i Berlinie podjęły decyzję

²² Różnice w postawach między prasą pruską (zwłaszcza śląską) a austriacką i saską podkreślił Juliusz Demel, bazując wyłącznie na przedrukach z „Gazety Krakowskiej”. J. Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1853*, Kraków 1951, s. 259–260.

²³ C.C.F. Greville, *Dziennik z czasów panowania króla Jerzego IV, króla Wilhelma IV i królowej Wiktorii*, wybrał, przełożył i opracował M. Ronikier, Kraków 2007, s.182; M. Tyrowicz, *Prasa*, s. 95.

o zerwaniu traktatu dodatkowego kongresu wiedeńskiego z 3 maja 1815 r. i wcieleniu Wolnego Miasta Krakowa do Austrii²⁴.

Trzy dni później, 9 listopada 1846 r., w „Allgemeine Zeitung” opublikowano artykuł na temat rychłego włączenia Krakowa do Austrii z adnotacją, że opublikowanie oficjalnej informacji o tym nastąpi w ciągu najbliższych dni. Przypominano, że przed 1809 r. Kraków znajdował się w granicach monarchii habsburskiej. Pisano dalej, iż w Wiedniu odbyła się konferencja z udziałem komisarzy austriackiego, pruskiego i rosyjskiego. W interpretacji trzech mocarstw dalszy żywot Wolnego Miasta Krakowa był nie do pogodzenia ze spokojem na ziemiach polskich i bezpieczeństwem Niemiec. „Allgemeine Zeitung” w kolejnym numerze z 12 listopada 1846 r. pisała o przygotowywaniu w Hofkanzlei²⁵ proklamacji o włączeniu Krakowa do Austrii, o zgodzie Rosji i Prus na to. W następnym artykule z 13 listopada, na podstawie korespondencji z 9 listopada, ta sama gazeta donosiła, iż likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej jest faktem dokonany, przesądzonym na konferencji delegatów Rosji, Prus i Austrii w Wiedniu. Wchłonięcie „małej republiki” do Austrii określono jako powrót do stanu z 1809 r.²⁶ Dziennikarskie relacje o procesie przejmowania Wolnego Miasta Krakowa przez Austrię nie ograniczały się jedynie do podania samej informacji o tym fakcie, lecz miały bardziej zróżnicowany charakter.

Redakcje przytaczały najważniejsze akty prawne związane z włączeniem Krakowa do Austrii, a mianowicie manifesty cesarza austriackiego Ferdynanda I z 11 listopada 1846 r. i feldmarszałka Heinricha Castiglione²⁷ z 16 listopada 1846 r.²⁸ Na

²⁴ W.M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1848)*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981, s. 796.

²⁵ Hofkanzlei – Kancelaria Nadworna, naczelny organ władzy państwowej w Austrii.

²⁶ Allgemeine Zeitung (dalej: AZ), nr 317 z 13 XI 1846.

²⁷ Heinrich Castiglione (179–1860) – austriacki feldmarszałek, hrabia, po upadku powstania krakowskiego komendant garnizonu w Krakowie, złożonego z oddziałów trzech państw zaborczych, w listopadzie 1846 r. przekazał władzę cywilną nad miastem komisarzowi Moritzowi Deymowi, w kwietniu 1848 r. stłumił wystąpienia rewolucyjne w Krakowie, bombardując miasto z Wawelu, w maju jednak został odwołany ze stanowiska. Zob. <https://encyklopedia.krakowa.pl/slawni-i-zapomniani/87-c/415-castiglione-heinrich.html> [dostęp: 20.07.2023].

²⁸ Akta objęcia Krakowa w posiadanie przez cesarza Austrii Ferdynanda oraz manifest Heinricha Castiglione opublikował w XIX stuleciu ks. Henryk Książarski (*Dokumenty dotyczące wcielenia Rzeczypospolitej Krakowskiej do monarchii c.k. austriackiej w 1846 r.*, Kraków 1872, s. 18–24), a później Janina Bieniarzówna (*Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Wybór źródeł*, oprac. J. Bieniarzówna, Wrocław 1951, s. 461–469).

łamach „Wiener Zeitung” i „Oesterreichischer Beobachter” opublikowano je 19 listopada 1846 r., a w kolejnych dniach w „Grazer Zeitung” i „Troppauer Zeitung”. Część czasopism ograniczyła się jedynie do cesarskiego manifestu („Brünner Zeitung der k.k. priv. mähr. Lehenbank”), natomiast „Allgemeine Zeitung” (za „Oesterreichischer Beobachter” i „Wiener Zeitung”) opublikowała najpierw manifest Castiglione’a w numerze 326 z 22 listopada, a patent cesarski dzień później (nr 327).

Kolejnym dokumentem obecnym na łamach prasy był raport o przejęciu władzy w Krakowie przez austriackiego komisarza hr. Moritza Deyma²⁹ 16 listopada. Został on opublikowany przez wszystkie najważniejsze austriackie gazety. Towarzyszące temu sprawozdaniu opinie redakcji były jednoznacznie propagandowe i proaustriackie. Pisano więc o uroczystościach przebiegających wedle „przepisanego porządku” i z udziałem „tłumu ludzi”. Podkreślano ich powagę: powitanie Deyma przez krakowskie cechy ze sztandarami i przedstawicielei władz dawnego Wolnego Miasta Krakowa, wystrzały artyleryjskie, „krótką i dobitną mowę” Castiglione’a, „piękną postawę” żołnierzy maszerujących na Rynku Głównym.

Na tle jednolitego przekazu prasy austriackiej wyróżniała się relacja „Deutsche Allgemeine Zeitung”, w której przytoczono opinie innej gazety, a mianowicie „Schlesische Zeitung”. Korespondent śląskiej gazety, który był w Krakowie tego dnia, przechadzał się po mieście, wyjaśniał wątpliwości dotyczące jego iluminacji. Relacjonował, że z wyjątkiem dzielnicy żydowskiej, ulicy Floriańskiej, domów urzędników i siedziby austriackiego rezydenta miasto było „ciemne, wyludnione, puste”. Nastrój w mieście scharakteryzował jako żałobny, pisał o panującej „grobowej ciszy”³⁰.

Mamy więc do czynienia z dwiema rozbieżnymi prasowymi relacjami na temat postaw mieszkańców Krakowa wobec objęcia władzy przez cesarskiego biurokratę. Bazując na przekazach pamiętnikarskich, przyjąć można, iż bliższe prawdy były doniesienia „Schlesische Zeitung” i „Deutsche Allgemeine Zeitung”. Zdecydowana większość krakowian krytycznie oceniała nową sytuację i nie sympatyzowała z austriackim zaborcą. W uroczystościach brali udział ci, którzy do tego byli zobowiązani z racji pełnionych

²⁹ Moritz Deym (1808–1851) – urodzony w Pradze, hrabia, radca gubernialny, austriacki urzędnik, pełniący w latach 30. i 40. XIX w. różne funkcje urzędnicze w Galicji od praktykanta przy starostwie w Stanisławowie, przez komisarza okręgowego (cyrkularnego) w Tarnowie, Rzeszowie i Lwowie, po radcę gubernialnego, sekretarza gubernatora i starostę w Czortkowie, w 1845 r. był starostą miejskim i dyrektorem policji w Pradze, w latach 1846–1848 pełnił w Krakowie urząd nadwornego komisarza i dyrektora policji. Zob. https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/parlamentarierinnen-ab-1848/parlamentarier-1848-1918/Deym_4 [dostęp: 20.07.2023].

³⁰ Deutsche Allgemeine Zeitung (dalej: DAZ), nr 329 z 25 XI 1846.

funkcji. Wiktor Kopff wspominał, że „stan Krakowa był bardzo ponury. Insynuowano »dobrowolne« w dniu tym [16 listopada] oświetlenie miasta, lecz nie wiele domów iluminowano”³¹. O podobnej atmosferze pisał Ferdynand Hechel: „Całe miasto niezmiernie smutne, żadnej twarzy wesołej nie można było napotkać...”³².

Przekazy o oficjalnym objęciu Krakowa przez Austrię nie zamknęły krakowskich tematów w prasie austriackiej i niemieckiej. Na jej łamach przewijały się różne wątki związane z postawami mieszkańcom grodu Kraka i sytuacją ekonomiczną. Z artykułów prasowych wynikało, iż mieszczenie i chłopci byli zadowoleni z aneksji, w przeciwieństwie do szlachty, której część wcześniej wyjechała, zaś ci, którzy pozostali, zachowywali spokój. Mieszkańcy, zwłaszcza przedsiębiorcy, oczekiwali zniesienia ceł, a tym samym wzrostu wymiany handlowej. Opisywano organizowanie nowych struktur administracyjnych przez Austriaków, wskazując na ich tymczasowy charakter, ponieważ władze tymczasowe zainstalowane wcześniej przez wojska austriackie nie zostały jeszcze w listopadzie zlikwidowane i przez jakiś czas miały pełnić swoje obowiązki. Prace kontynuowała mieszana komisja, do której trzy mocarstwa delegowały swych komisarzy³³. „Allgemeine Zeitung” wskazywała, że żołnierze austriaccy, potrzebni do organizacji garnizonu, częściowo byli już w mieście, ale niezbędnych było ok. 3 tys. nowych³⁴.

Osobne miejsce w dyskusji nad sytuacją Krakowa jesienią 1846 r. zajmowała problematyka ekonomiczna. W tym przypadku nie występowały znaczące różnice w przekazie. W świetle relacji „Deutsche Allgemeine Zeitung”, bazującej na tekstach „Breslauer Handelsblatt”, krakowscy kupcy podnieśli ceny o połowę, robili dobre interesy i bogacili się, ale ich radość nie trwała długo, ponieważ władze nakazały powrót do wcześniejszych cen³⁵.

O podwyżce cen towarów o 1/2, a nieruchomości o 1/3 pisała „Allgemeine Zeitung”, ponieważ handlowcy i właściciele domów chcieli jak najwięcej zarobić przed wejściem miasta w austriacki system celny. Proceder ten ukróciły władze zakazując dalszego windowania cen³⁶. W świetle prasowych doniesień sytuacja w Krakowie w pierwszych tygodniach po wcieleniu do Austrii cechowała się tymczasowością i niepewnością co do jego dalszych losów.

³¹ W. Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, Kraków 1906, s. 99.

³² F. Hechel, *Kraków*, s. 2.

³³ AZ, nr 329 z 25 XI 1846.

³⁴ AZ, nr 322 z 18 XI 1846.

³⁵ DAZ, nr 331 z 27 XI 1846.

³⁶ AZ, nr 334 z 30 XI 1846; nr 336 z 2 XII 1846.

2. Przeszłość Krakowa

Upadek Wolnego Miasta Krakowa stał się dla prasy inspiracją do szerszych rozważań na temat jego roli w historii ziem polskich i Europy w XIX w. Punktem wyjścia do dyskusji na ten temat był artykuł opublikowany przez „Oesterreichischer Beobachter” 20 listopada 1846, dotyczący przyczyn upadku Wolnego Miasta Krakowa, przedrukowywany następnie przez inne gazety: „Wiener Zeitung”³⁷, „Allgemeine Zeitung”³⁸.

„Dostrzegacz Austriacki” przedstawiał dzieje Krakowa od 1795 r. Informował, że miasto znalazło się w granicach Austrii w wyniku trzeciego rozbioru Polski. Odrwane zostało od niej w 1809 r. i przyłączone do Księstwa Warszawskiego. Pisał dalej o wojnie 1812 r., w wyniku której Księstwo Warszawskie i sam Kraków znalazły się pod rosyjską okupacją. W 1815 r. Rosja, wspólnie z Austrią i Prusami, zdecydowały o jego dalszej przyszłości, podpisując 3 maja układ, w wyniku którego powstało Wolne Miasto Kraków. Porozumienie to przez inne mocarstwa zostało zaakceptowane na kongresie wiedeńskim. Od 1815 r. Kraków był więc wolnym miastem, ale znajdującym się pod opieką trzech mocarstw. W 1831 r., po klęsce powstania listopadowego, został zajęty przez wojska rosyjskie w celu rozbrojenia znajdujących się tam formacji powstańczych. W 1833 r. zmieniono konstytucję Wolnego Miasta Krakowa.

W latach 30. XIX w. Kraków stał się głównym ośrodkiem rewolucyjnym na ziemiach polskich. Znaleźli w nim schronienie powstańcy listopadowi, ściągali do niego emisariusze z emigracji. W tekście wymieniono takich konspiratorów jak Artur Zawisza, Józef Zaliwski, bracia Adolf i Leon Zalescy, Szymon Konarski oraz organizacje, takie jak Konfederacja Powszechna Narodu Polskiego i Stowarzyszenie Ludu Polskiego³⁹. W 1836 r. sąsiednie mocarstwa zdecydowały się na interwencję w Kra-

³⁷ Wiener Zeitung (dalej: WZ), nr 322 z 21 XI 1846.

³⁸ Krakau, AZ, nr 328 z 4 XI 1846.

³⁹ Wymienione organizacje konspiracyjne, jak również inne (Związek Węglarzy Polskich, Związek Przyjaciół Ludu, Młoda Sarmacja, Związek Narodu Polskiego) działały przede wszystkim w Krakowie i w Galicji w latach 30. i na początku lat 40. XIX w. Zostały one rozbite przez austriacką policję, jak Konfederacja Powszechna Narodu Polskiego, lub rozwiązane, jak Stowarzyszenia Ludu Polskiego. Ich celem było przygotowanie powstania narodowego, które ostatecznie wybuchło w 1846 r. Więcej na ten temat zob. S. Kieniewicz, *Konspiracje galicyjskie*, Warszawa 1950; B. Łopuszański, *Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835–1841). Geneza i dzieje*, Kraków 1975. Natomiast watek losów uwięzionych konspi-

kowie, aby ukrócić rozwój organizacji konspiracyjnych. Działania te tłumaczono bezsilnością Senatu i troską o bezpieczeństwo krajów z nim sąsiadujących. W wyniku zajęcia miasta przez wojska trzech mocarstw wykryto prawie 2 tys. „zbiegów politycznych”, ukrywających się często pod fałszywymi nazwiskami. Po tej zbrojnej akcji w Krakowie pozostał niewielki oddział wojsk austriackich – batalion piechoty i oddział kawalerii. W 1838 r. zostały one wzmocnione, jednocześnie dokonano reorganizacji policji i milicji krakowskiej⁴⁰ oraz zmian w prawie policyjnym i kryminalnym. W 1841 r. siły austriackie opuściły Kraków, co doprowadziło do ponownej aktywizacji środowisk rewolucyjnych. W artykule podano, iż w Krakowie dokonano ośmiu zabójstw politycznych. W 1846 r. miasto stało się widownią wystąpień rewolucyjnych, a nawet jej głównym ośrodkiem, tutaj bowiem ukonstytuował się rząd, który miał kierować powstaniem we wszystkich zaborach. Po stłumieniu insurekcji mocarstwa uznały, iż nie będzie możliwy powrót do dawnego statusu Krakowa, dlatego zdecydowały się na odwołanie układów z 1815 r. i powrót do stanu z 1809 r.

Jak widzimy, wiedeński dziennik bardzo skrupulatnie omówił historię Krakowa w ostatnich 50 latach. O wiele ważniejsze od informacji faktograficznych były jednak opinie na temat roli Wolnego Miasta Krakowa w międzynarodowej polityce. Krytycznie oceniono postawę Napoleona I wobec narodu polskiego, uważając, iż przez powołanie Księstwa Warszawskiego dokonał on czwartego rozbioru Polski, ustanawiając Saksonię jako czwartego posiadacza ziem polski (Królestwa Saksonii i Księstwo Warszawskie tworzyły unię personalną). Pozytywnie oceniano dzieje Krakowa do 1830 r., negatywnie zaś politykę jego władz wobec powstania listopadowego.

Zdaniem autora tekstu, nie wystąpiły one przeciw niepokojom politycznym w mieście, zanim jeszcze wybuchło powstanie w Królestwie Polskim, zajmując stanowisko „dwuznaczne” i „słabe”. Ta „dwuznaczna” postawa załamała się po wybuchu powstania w Warszawie, które w Krakowie przyjęto pozytywnie. W wyniku powstania listopadowego została naruszona neutralność Krakowa, ponieważ jego mieszkańcy jawnie wspierali powstanie, organizowali oddziały ochotników, dostarczali powstaniu niezbędnych artykułów, wyrabiając je na miejscu lub sprowadzając z zagranicy. Dokonano wreszcie w mieście zamachu stanu, wypędzając prezesa Se-

ratorów z lat 30. XIX w. poruszył Tomasz Szubert w swym doktoracie *Polnische Gefangene in der Festung Kufstein in den Jahren 1803–1853*, napisanej na Uniwersytecie Wiedeńskim w 2007 r.

⁴⁰ Więcej na temat reorganizacji służb policyjnych w Krakowie zob. P. Cichoń, *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827–1846. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014, s. 92–114.

natu Stanisława Wodzickiego, który chciał ukrócić ten proceder i zachować neutralność miasta. Krakowianom odmawiano patriotyzmu i zarzucano czerpanie korzyści z handlu w czasie trwania powstania listopadowego. Politykę trzech mocarstw wobec Krakowa po 1831 r. oceniano jako „wspaniałomyślną”, ponieważ ogłoszono amnestię.

Mieszkańców miasta oskarżano o egoizm i niewdzięczność, ponieważ po wsparciu jakiego udzielił powstaniu listopadowemu, zostali oni łagodnie potraktowani przez trzy mocarstwa, natomiast Kraków w latach 30. i 40. XIX w. stał się głównym ośrodkiem konspiracyjnym i rewolucyjnym na ziemiach polskich. Przyzwolenie na spiski oraz wybuch powstania w 1846 r. sprawiły, że Kraków przestał być „neutralny” i „niepodległy”. Wiedeński dziennik swoje wywody zakończył stwierdzeniem, iż do upadku Wolnego Miasta Krakowa przyczynili się wyłącznie sami Polacy przez swoją nieodpowiedzialną postawę i mrzonki o odzyskaniu niepodległego państwa w przedrozbiorowych granicach. Austria, jak i pozostali zaborcy, byli kreowani jako gwaranci międzynarodowego ładu i porządku⁴¹.

„Allgemeine Zeitung” Wolnemu Miastu Krakowowi poświęciła cykl artykułów pod tytułem „Krakau”⁴². W pierwszych tekstach (z listopada) relacjonowano sam proces wchłonięcia miasta i okręgu do Austrii. Od numeru 337 z 3 grudnia redakcja skupiła się na historycznych i geopolitycznych aspektach „sprawy Krakowa”. W jej opinii dwa niemieckie mocarstwa z niechęcią zgodziły się na inkorporację miasta. Na ich decyzję wpłynęła postawa Rosji, która nalegała, a ostatecznie zadeklarowała, że jedno z trzech mocarstw musi wejść w posiadanie Wolnego Miasta Krakowa. Nie pozostawiono złudzeń, że dalszy jego los był przesądzony⁴³. Utraciło ono rację bytu przez „zdradziecką inwazję” na Galicję. Redakcja miała tu na myśli powstanie krakowskie i nieudaną próbę wywołania insurekcji w zaborze austriackim. Po tych wydarzeniach nieukaranie mieszkańców Krakowa naraziłoby Austrię na śmieszność. Wyrażano żal, że unicestwienie Wolnego Miasta Krakowa nie nastąpiło wcześniej, ponieważ uniknięto by rewolucji w 1846 r. i rozlewu krwi. W dalszej części tekstu problematykę krakowską powiązano z polską sprawą narodową. Operowano pojęciem „Polenthum”, czyli polskości. Polaków uznano za największych wrogów trzech mocarstw zaborczych, które miały obowiązek bronić się przed ich niepodległości-

⁴¹ Oesterreichischer Beobachter (dalej: OB), nr 324 z 20 XI 1846.

⁴² Krakau, AZ, nr 322 z 18 XI 1846; nr 324 z 20 XI 1846; nr 326 z 22 XI 1846; nr 327 z 23 XI 1846; nr 328 z 24 XI; nr 337 z 3 XII 1846; nr 340 z 6 XII 1846; nr 341 z 7 XII 1846.

⁴³ AZ, nr 322 z 18 XI 1846.

wymi dążeniami. Określenie to wraz z utożsamieniem Polaków z działalnością spiskową, rewolucyjną i powstańczą zbliżone jest do opinii Klemensa Metternicha, który ukuł określenie „Polonismus” na niepodległościowe dążenia Polaków, uderzające w wiedeński porządek. Metternich polską irredentę niepodległościową utożsamiał z rewolucją⁴⁴.

„Allgemeine Zeitung” tematyce Wolnego Miasta Krakowa poświęciła jeszcze jeden artykuł pt. „Die Krakauer Frage von deutscher Seite”, zamieszczony w dwóch częściach w dodatkach do numerów 338 i 339 z 4 i 5 grudnia 1846 r. Zawarte w tekście opinie nie odbiegały od dotychczasowych i można je sprowadzić do kilku stwierdzeń: Wolne Miasto Kraków było zagrożeniem dla ładu europejskiego, ponieważ było miejscem spisków i rewolucji, a jego aneksja do Austrii zapewni bezpieczeństwo trzem mocarstwom, likwidacja Wolnego Miasta Krakowa nie była złamaniem postanowień kongresu wiedeńskiego, ponieważ już wcześniej nastąpiły jego wyłomy, np. przez niepodległość Belgii⁴⁵.

Powyższe treści powielały najważniejsze założenia memoriału Metternicha do austriackich przedstawicieli dyplomatycznych w Paryżu i Londynie z 6 listopada 1846 r. Wedle niego mieszkańcy Krakowa sami doprowadzili do unicestwienia politycznego bytu Wolnego Miasta, przywrócenie stanu z 1815 r. nie zagwarantuje bezpieczeństwa Austrii, Rosji i Prusom, a więc jedynym rozwiązaniem była likwidacja Wolnego Miasta Krakowa i włączenie go w granice Austrii, a do tej decyzji trzy państwa zaborcze miały „wyłączne prawa”. W memoriale rządu austriackiego oraz artykułach w „Oesterreichischer Beobachter” i „Allgemeine Zeitung” „wykład” na temat dziejów najnowszych Krakowa jest identyczny, co świadczy o przemyślanej i jednolitej akcji propagandowej „woźnicy Europy”⁴⁶. Nie wszystkie jednak tytuły prasowe powielały ten przekaz. Odmienne stanowisko zajęła „Pressburger Zeitung” i lokalne niemieckie gazety, reprezentujące interesy mniejszych państw niemieckich. Echa włączenia Krakowa do Austrii dotarły również do prasy szwajcarskiej.

„Pressburger Zeitung” w swym opisie dziejów Krakowa sięgała do czasów przedrozbiorowych. Na łamach gazety przypomniano, że Kraków był stolicą Polski, a potem województwa. Pisano, że za panowania króla Zygmunta I liczył aż 80 tys.

⁴⁴ Więcej na temat postaw Metternicha wobec sprawy polskiej zob. A. Barańska, „Byłem ostoją porządku”. *Metternich a sprawy polskie (1815–1848)*, Universitas Gedanensis, R. 22 (2010), t. 39, s. 18–34, A. Cetnarowicz, *Metternich w oczach współczesnych Polaków i polskiej historiografii*, [w:] *Austria – Polska. Z dziejów sąsiedztwa*, red. W. Leitsch, M. Wawrykowska, Warszawa–Wiedeń 1989, s. 73–114.

⁴⁵ AZ Zeitungsbeilage, nr 338 z 4 XII 1846; nr 339 z 5 XII 1846.

⁴⁶ H. Księżarski, *Dokumenty*, s. 7–17.

mieszkańców⁴⁷, później jednak podupadał, ale zawsze był jednym z najważniejszych polskich miast. Z najnowszej historii podwawelskiego grodu wspomniano o „konfederacji” związanej przez Tadeusza Kościuszkę, klęsce powstania kościuszkowskiego, upadku państwa polskiego i włączeniu Krakowa do Austrii. Okres 14 lat (1795–1809) austriackiego panowania nie był akcentowany. Pisząc o dobie Księstwa Warszawskiego wskazywano, że był on stolicą departamentu. Preszburska gazeta w ocenie sytuacji z lat 1815–1846 różniła się od „Oesterreichischer Beobachter” i „Allgemeine Zeitung”. Nie demonizowała Krakowa jako ośrodka ruchu rewolucyjnego, lecz pokazywała go jako schronienie dla emigrantów politycznych. Z powodu takiej działalności i bezsilności Senatu – według dziennikarza z Węgier – miasto było okupowane w latach 1836–1841. Okupacja skończyła się po kolejnej zmianie konstytucji Wolnego Miasta Krakowa, wygnaniu politycznych emigrantów, reformie ustawodawstwa kryminalnego i policyjnego oraz reorganizacji policji i milicji⁴⁸.

„Allgemeine Zeitung” przytoczyła opinie innej niemieckiej gazety, a mianowicie „Koelnische Zeitung”⁴⁹, iż likwidacja Wolnego Miasta Krakowa była dopełnieniem rozbiórów Polski. Pisząc o niezależności Krakowa, „Koelnische Zeitung” wskazywała, że w rzeczywistości miasto było nieznaczącym „pozorem” wolnej Polski, ponieważ leżało na niewielkim obszarze i było zależne od rezydentów trzech mocarstw. Nadreńska gazeta niezależność Krakowa porównała do suwerenności Wysp Jońskich pod protekcją brytyjską⁵⁰. Gazeta ta nie popierała rozbiórów Polski, ale krytykowała politykę Francji i Wielkiej Brytanii, zarzucając im dwulicowość, gdyż z jednej strony

⁴⁷ Gazeta podała bardzo zawyżone dane. W XVI w. Kraków liczył ok. od 10 do 20 tys. mieszkańców. Na ziemiach polskich w tym czasie do największych miast zaliczał się Gdańsk z ok. 35 tys. mieszkańców. Na początku XVI w. w Europie było pięć miast z liczbą ludności powyżej 100 tys. osób (Paryż, Neapol, Wenecja, Mediolan, Konstantynopol) i pięć z liczbą ludności od 60 do 100 tys. (Kordoba, Sewilla, Grenada, Florencja, Genua). Podana w artykule liczba nie pasuje również do liczby ludności Krakowa i okęgu w latach 40. XIX w., gdyż wówczas to same miasto zamieszkiwało ok. 40–42 tys. osób, a okęg ok. 99–102 tys. M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 119, 379; J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*, Kraków 1994, s. 46.

⁴⁸ Pressburger Zeitung (dalej PZ) 23 XI 1846, nr 135; tamże 2 XII 1846 nr 139.

⁴⁹ Zob. więcej M. Czyżewska-Parys, „Koelnische Zeitung” (1802–1945) und der „weisse Fleck”, *Studia Niemcoznawcze* 21 (2001), s. 727–730.

⁵⁰ Wyspy Jońskie do 1797 r. należały do Republiki Weneckiej, a po jej upadku podlegały Francji. W 1800 r. utworzono z nich Republikę Heptanezu pod zwierzchnictwem Rosji, potem Turcji. Po 1815 r. funkcjonowało pod protektoratem Wielkiej Brytanii Państwo Jońskie, które w 1864 r. zostało odstąpione Grecji. *Jońskie Wyspy*, [w:] R. Bielecki, *Encyklopedia wojen napoleońskich*, Warszawa 2002, s. 241.

bronili one niezależności Krakowa, a z drugiej odbierały wolność mieszkańcom Algierii i Indii. W opinii kolońskiej gazety kwestia Wolnego Miasta Krakowa była wewnętrzną sprawą trzech mocarstw – Austrii, Rosji i Prus, określanych jako „mocarstwa północne”⁵¹.

Z kolei gazeta „Staatszeitung der katholischen Schweiz” z Lucerny, cytowana przez „Allgemeine Zeitung”, wskazywała na podobieństwa Krakowa i Szwajcarii: republikański ustrój, gwarancje istnienia ustalone na kongresie wiedeńskim, niewielkie terytorium w porównaniu z sąsiadami. W artykule helweckiej gazety wyrażono obawę, że Szwajcaria – tak jak Kraków – może utracić swoją niepodległość i neutralność. Przypominano w nim, iż miało to już miejsce w czasie rewolucji francuskiej⁵².

„Deutsche Allgemeine Zeitung” z Lipska informowała o artykułach z francuskiego „Journal de Debats”, który likwidację Wolnego Miasta Krakowa określił jako „czwarty i ostatni” rozbiór Polski. Redakcja lipskiego dziennika pisała, że Francuzi powinni lepiej liczyć i przypominała losy ziem polskich na początku XIX w. Utworzenie Księstwa Warszawskiego przez Napoleona I uznała za czwarty rozbiór Polski, a postanowienia kongresu wiedeńskiego za piąty⁵³.

Pisząc o przeszłości Wolnego Miasta Krakowa, nie koncentrowano się jedynie na sprawach politycznych. Pojawiły się również teksty prezentujące rolę miasta nad Wisłą w dotychczasowym życiu gospodarczym Europy, zwłaszcza Prus i Królestwa Polskiego. „Pressburger Zeitung” kreowała Kraków na ważny ośrodek handlu i na potwierdzenie tego przytaczała kilkuletnie dane dotyczące eksportu artykułów handlowych ze Śląska do Krakowa do 1837 r. Rocznie przywożono do Krakowa towary za kwotę ponad 3 mln talarów, w tym wyrobów lnianych i innych tkanin za ponad 2 mln talarów, żelaza i wyrobów żelaznych za ponad 468 tys. talarów, cukru za 240 tys. talarów, tytoniu za 215 tys. talarów, wina i spirytualiów za 185 tys. talarów, ubrań, wyrobów skórzanых, wyrobów szklanych i książek za 163 tys. talarów, kawy i herbaty za prawie 80 tys. talarów, śledzi, tranu i sztokfisu za ponad 60 tys. talarów, barwników za ponad 19 tys. talarów, przędzy za ponad 11 tys. talarów oraz porcelany i wyrobów garncarskich za 10 tys. talarów. Jako śląskie miasta eksportujące produkty do Krakowa wymieniono Wansen (Wiązów), Gottkau (Grodków), Brieg (Brzeg), Ohlau (Oława). Sam Brzeg dostarczał 29 tys. par pończoch, z wykonania których utrzymywały się tysiące osób. Śledzie przywożono wprost ze Szczecina⁵⁴. Podobne

⁵¹ AZ, nr 332 z 28 XI 1846.

⁵² AZ, 341 z 7 XII 1846.

⁵³ DAZ, nr 330 z 26 XI 1846.

⁵⁴ PZ, nr 139 z 2 XII 1846. Podane w prasie dane znajdują potwierdzenie w monografii

wątki poruszyła „Deutsche Allgemeine Zeitung”. Podała ona ogólne dane, dotyczące wartości towarów transportowanych do Krakowa, z czego 1/3 była pochodzenia śląskiego. Dane te zostały przygotowane przez wrocławski związek kupiecki i podane na łamach „Breslauer Handelsblatt”⁵⁵.

3. Przyszłość Krakowa

Jak pamiętamy, w relacjach o politycznej i społeczno-gospodarczej sytuacji Krakowa w listopadzie 1846 r. dominowały informacje o tymczasowości i niepewności. Dawało to redakcjom asumpt do snucia różnych wizji co do dalszych dziejów miasta nad Wisłą. Jedną z nich była zmiana granic Austrii, Rosji i Prus. W egzemplarzu z 20 listopada „Allgemeine Zeitung” informowała, iż w zamian za to, iż Kraków znalazł się w granicach Austrii, Prusy otrzymają „Herrschaft” Hotzenplotz⁵⁶, a Rosja obszar koło Tarnopola⁵⁷. O tej aluzji pisały potem „Pressburger Zeitung”⁵⁸ i „Deutsche Allgemeine Zeitung”⁵⁹. Kilka numerów później „Allgemeine Zeitung” sprostowała swoje informacje o przetasowaniach granicznych⁶⁰.

Przedmiotem analiz prasy stała się również ekonomiczna przyszłość Krakowa⁶¹. Punktem wyjścia do deliberowań była gospodarcza ocena nowego nabytku Habsburgów. Część redakcji, jak „Pressburger Zeitung”, wskazywała na potencjał Krakowa pod tym względem: 21 mil kwadratowych powierzchni, cztery małe miasteczka, 77 wsi i 48 przysiółków i dworów, 120 tys. mieszkańców, w tym 25 tys. w samym

Krakowa pióra Janiny Bieniarzówny i Jana M. Małeckiego. Autorzy ci podają następujące liczby: 900 tys. talarów obrotów jednego z wrocławskich domów handlowych z Krakowem, 1,5 mln talarów wartości przemytu z Prus przez Kraków, 78 tys. cetnarów towarów eksportowanych przez granicę Śląska do Krakowa. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, s. 113.

⁵⁵ DAZ, nr 331 z 27 XI 1846.

⁵⁶ Hotzenplotz (czes. *Osoblaha*) – miejscowość na terenie Śląska Austriackiego, w powiecie karniowskim, na pograniczu austriacko-pruskim. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VII, Warszawa 1886, s. 647.

⁵⁷ AZ, nr 324 z 20 XI 1846.

⁵⁸ PZ, nr 139 z 2 XII 1846.

⁵⁹ DAZ, nr 328 z 24 XI 1846.

⁶⁰ AZ, nr 329 z 25 XI 1846.

⁶¹ Handlem z Krakowem i przemysłem do Królestwa Polskiego najbardziej zainteresowane było państwo pruskie. Tamtejsi przemysłowcy i kupcy, nie mogąc eksportować niektórych towarów bezpośrednio do Królestwa Polskiego, z powodu protekcyjnej polityki władz Królestwa Polskiego i Rosji, wykorzystywali swobody handlowe Krakowa. J. Bieniarzówna, *Życie*, s. 26–29.

mieście⁶². Inne redakcje („Allgemeine Zeitung”) deprecjonowały ekonomiczne walory Krakowa, pisząc o jego ubóstwie i małym obszarze.

Redakcje czasopism starały się najpierw przewidzieć sytuację gospodarczą w Krakowie w krótkim czasie, czyli w ciągu najbliższych miesięcy. W tym przypadku w prasowych doniesieniach więcej było spekulacji niż realnych analiz. „Deutsche Allgemeine Zeitung” za „Breslauer Handelsblatt” zanotowała, że wśród śląskich kupców pojawiła się pogłoska, iż przez najbliższe sześć miesięcy stosunki handlowe pozostaną niezmienione, a w tym czasie odbędzie się w Wiedniu konferencja zainteresowanych państw, na której ustalona zostanie przyszłość Krakowa. Przewidywano, że nie otrzyma on statusu wolnego miasta handlowego i utraci rangę punktu tranzytowego, ponieważ znajdzie się w granicach celnych Austrii. Zdaniem „Breslauer Handelsblatt”, obawa ta jeszcze nie była mocno ugruntowana, ponieważ wyrażano nadzieję, że rząd pruski w zamian za swą zgodę na aneksję miasta postawi Wiedniowi warunki, w tym najważniejszy, iż pozostanie ono obszarem bezcłowym⁶³. Również „Deutsche Allgemeine Zeitung” przytoczyła opinie sfer gospodarczych Śląska, dla których sprawa Krakowa nie była problemem politycznym, ale ekonomicznym:

Śląsk, szczególnie Wrocław, interesuje się najwięcej austriacką okupacją Krakowa, jest to materialna kwestia. Handel z Krakowem przynosił nam wielki zarobek; był on [Kraków] jedyną bramą, która dla nas była otwarta jeszcze na wschód. Mamy jednak nadzieję, że Prusy wymogły dla siebie jako kompensatę za powiększenie Austrii handlową korzyść w Krakowie⁶⁴.

Na łamach prasy pojawiały się informacje o zaniepokojeniu finansistów, że sprawa Krakowa wpłynie negatywnie na sytuację międzynarodową. Obserwowano spadek wartości papierów wartościowych. Obawy te tonował zarządzający finansami habsburskiej monarchii szef Hofkammer Karl Friedrich von Kübeck, zapewniając, iż zajęcie Krakowa nie będzie naruszeniem pokoju, ale jego utwierdzeniem⁶⁵.

Z drugiej strony analizowano przyszłość Krakowa w dłuższej perspektywie czasowej. W opinii „Allgemeine Zeitung” otworzy się dla niego szeroki rynek austriacki, oferujący większe możliwości niż dotychczasowy przemysł. Przypuszczano, że Kraków przestanie być wolnym miastem, ale władze w Wiedniu zrobią wszystko, aby stał się on punktem wymiany między Prusami a krajami na wschód od Austrii

⁶² PZ, nr 135 z 22 XI 1846; nr 139 z 2 XII 1846.

⁶³ DAZ, nr 331 z 27 XI 1846.

⁶⁴ DAZ, nr 327 z 23 XI 1846.

⁶⁵ AZ, nr 323 z 19 XI 1846.

i na południe od Dunaju⁶⁶. Pisząc o ekonomicznych perspektywach dla Krakowa, „Pressburger Zeitung” wskazywała na potencjalny rozwój wymiany handlowej z jego udziałem (pośrednictwo między Litwą, Wołyniem, Królestwem Polskim, Rosją a Austrią, Węgrami, Mołdawią, Serbią, naddunajskimi prowincjami Turcji)⁶⁷. W podobnym duchu wypowiedziała się redakcja „Leipziger Zeitung”, która przedrukowała tekst z „Nürnberger Courier”, przewidujący, że Kraków otrzyma status wolnego miasta handlowego jak Podgórze⁶⁸ i może zostać jednym z centrów handlu zagranicznego w monarchii habsburskiej⁶⁹. W kolejnym numerze informowała, że władze austriackie zażądały od chrześcijańskich kupców odpowiedzi na pytanie, czy Kraków powinien otrzymać statut wolnego miasta handlowego, czy raczej powinien zostać włączony do austriackiego systemu celnego. Większość miała opowiedzieć się za pierwszym rozwiązaniem⁷⁰.

Na zakończenie tego wątku odpowiadzmy na pytanie, co z tych spekulacji się spełniło? Wszystkie analizy okazały się jednak błędne. Kraków po 1846 r. pod austriackimi rządami popadł w depresję gospodarczą, nie stał się drugim Brodami⁷¹, nie przekształcił się w handlowy punkt tranzytowy na gospodarczej mapie Europy. W styczniu 1847 r. znalazł się w granicach austriackiego obszaru celnego, co przyniosło dla handlu utrudnienia paszportowe i wysokie stawki celne na towary, w konsekwencji podkopało jego rolę jako pośrednika w handlu między Prusami i Austrią a Rosją. Austriackie taryfy celne nałożone na tekstylia i artykuły kolonialne przecięły dotychczasowe kontakty handlowe krakowskich kupców z Zachodem. Ponadto sieć kolejowa (linia Mysłowice–Bogumin, kolej warszawsko-wiedeńska) przejęła znaczną część wymiany handlowej. Dzieła degrengolady ekonomicznej miasta dokonał wielki jego pożar z 1850 r.⁷²

⁶⁶ AZ, nr 329 z 25 XI 1846.

⁶⁷ PZ, nr 139 z 2 XII 1846.

⁶⁸ Leipziger Zeitung (dalej: LZ), nr 289 z 3 XII 1846.

⁶⁹ LZ, nr 292 z 7 XII 1846.

⁷⁰ LZ, nr 293 z 8 XII 1846.

⁷¹ W prasowych relacjach często występował wątek Brodów, jako wolnego miasta handlowego, ważnego ośrodka wymiany handlowej między Austrią i Europą Zachodnią a Rosją w pierwszej połowie XIX w. Więcej na temat Brodów zob. B. Kuzmany, *Eine galizische Grenzstadt im langen 19. Jahrhundert*, Wien–Köln–Weimar 2011.

⁷² F. Hechel, *Kraków*, s. 15–17; J. Demel, *Stosunki gospodarcze*, s. 256–257.

Zakończenie

Dokonana analiza publikacji na łamach prasy austriackiej i niemieckiej pozwala na wyciągnięcie szeregu wniosków końcowych. Prasa, pisząc o aneksji Wolnego Miasta Krakowa przez Austriaków, wypełniała funkcje informacyjne i opiniotwórcze.

W ramach tych pierwszych publikowano artykuły o kluczowych etapach aneksji z listopada 1846 r., jak: decyzja państw zaborczych przejściu Krakowa przez Austrię z 6 listopada, proklamowanie aktu objęcia Krakowa z okręgiem przez cesarza Ferdynanda I z 11 listopada, ogłoszenie 16 listopada przez feldmarszałka Castiglioneo obwieszczenia dla tymczasowych władz Wolnego Miasta Krakowa o umowie Austrii, Prus i Rosji z 6 listopada, przejęcie władzy w mieście przez cesarskiego komisarza w dniu 16 listopada. Ponadto na łamach gazet przytaczano w całości manifesty cesarza i Castiglioneo. Czytelników informowano o postawach ludności i organizowaniu nowych struktur administracyjnych przez Austriaków oraz o sytuacji gospodarczej w mieście.

Periodyki stały się miejscem nie tylko opisywania wydarzeń rozgrywających się w Krakowie w listopadzie 1846 r., ale również debaty nad rolą Wolnego Miasta Krakowa w funkcjonowaniu międzynarodowego ładu politycznego, który został ustalony na kongresie wiedeńskim. Redakcje posiadały stosunkowo dobre rozeznanie w historii miasta i wydarzeniach rozgrywających na ziemiach polskich w epoce rozbiorów. Kraków prezentowano jako ośrodek polskiego ruchu niepodległościowego i rewolucyjnego oraz jako ważny punkt wymiany handlowej. Zwraca uwagę różnica w ocenie znaczenia Krakowa między „Oesterreichischer Beobachter”, „Wiener Zeitung”, „Allgemeine Zeitung” a „Pressburger Zeitung”. Pierwsze trzy tytuły, kreując postawy czytelników, pozytywnie oceniały politykę Austrii, Rosji i Prus względem Krakowa i z zadowoleniem przyjęły jego aneksję. Nie uznały likwidacji Rzeczypospolitej Krakowskiej za naruszenie traktatu wiedeńskiego i międzynarodowego ładu, lecz za akt zapewniający Austrii, Niemcom i Europie spokój oraz bezpieczeństwo, do tej pory naruszane przez polską irredentę, korzystającą z wyjątkowego statutu Wolnego Miasta Krakowa. Gazety wiedeńskie oraz „Allgemeine Zeitung” były na usługach kanclerza Metternicha, odgrywając istotną rolę w antypolskiej akcji propagandowej i urabianiu opinii publicznej za aneksją podwawelskiego grodu do naddunajskiej monarchii. Z kolei w tekstach gazety z Preszburga dostrzec można propolskie sympatie. Mogło to wynikać z faktu, że wydawana była na terytorium Królestwa Węgier, wprawdzie rządzonego przez Habsburgów, ale będącego odrębną pod względem historycznym i ustrojowym częścią monarchii.

Kolejnym wątkiem pojawiającym się na łamach niemieckojęzycznych periodyków były hipotezy na temat przyszłości dawnej stolicy Polski w granicach cesarstwa austriackiego. Przewidywano, że może się ona stać ważnym ośrodkiem życia gospodarczego, a zwłaszcza międzynarodowego handlu, co jednak nie nastąpiło.

Résumé

This paper presents attitudes towards the incorporation of Krakow into Austria in November 1846 as featured in the Austrian (*Oesterreichischer Beobachter*, *Wiener Zeitung*, *Pressburger Zeitung*) and German press (*Allgemeine Zeitung*, *Leipziger Zeitung* and *Deutsche Allgemeine Zeitung*). The first group of texts consisted of official reports and Austrian legal acts concerning the incorporation of Krakow. Another subject discussed in the press articles was the takeover of Krakow's governance by Austrian commissioner Count Moritz Deym on 16 November 1846, and the attitudes of Krakow's citizens towards the new political and economic situation. Apart from reporting on the events, the press tried to familiarise its readership with Krakow's history, especially the nineteenth century. Krakow's annexation also became a pretext for debating its role in international politics. In the opinion of the press, the Free City of Krakow had been a threat to the European status quo, as a nest of conspiracies in the 1830s and 40s, and of a Polish national uprising in 1846. This was the reason why abolishing it was conducive to the security of Austria, Russia and Prussia. The press argued that the abolishment of the Free City had not, in fact, been a breach of the terms of the Congress of Vienna. Economic matters were a separate issue in the debate. The press documented Krakow's economic situation immediately after the Austrian annexation and speculated on its future position in Austria's economic system. It was assumed that it would become an important centre of international trade, which ultimately never happened.

Bibliografia/Bibliography

Prasa

Allgemeine Zeitung 1846: nr 317, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341

Deutsche Allgemeine Zeitung 1846: nr 327, 328, 329, 331

Leipziger Zeitung 1846: nr 289, 292, 293

Oesterreichischer Beobachter 1846: nr 324

Pressburger Zeitung 1846: nr 135, 139

Wiener Zeitung 1846: nr 322

Źródła drukowane

- Dokumenty dotyczące wcielenia Rzeczypospolitej Krakowskiej do monarchii c.k. austriackiej w 1846 r.*, Kraków 1872
- Greville C.C.F., *Dziennik z czasów panowania króla Jerzego IV, króla Wilhelma IV i królowej Wiktorii*, wybrał, przełożył i opracował M. Ronikier, Kraków 2007
- Hechel F., *Kraków i ziemia krakowska w okresie Wiosny Ludów. Pamiętniki*, wstępem i przypisami opatrzył H. bary Barycz, Wrocław 1950
- Kopff W., *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, Kraków 1906
- Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Wybór źródeł*, wstęp i obj. J. Bieniarzówna, Wrocław 2004
- Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Wybór źródeł*, oprac. J. Bieniarzówna, Wrocław 1951

Opracowania

- Barańska A., „Byłem ostoją porządku”. *Metternich a sprawy polskie (1815–1848)*, Universitas Gedanensis, R. 22 (2010), t. 39, s. 18–34
- Bartel W. M., *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1946)*, Kraków 1976
- Bartel W.M., *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1848)*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981, s. 792–832
- Bednarek J., *Spory wokół wydarzeń krajowych 1846 roku na łamach prasy Wielkiej Emigracji w latach 1846–1848*, Toruń 2003
- Bieniarzówna J., *Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa*, Kraków 1948
- Bieniarzówna J., *Życie gospodarcze w Wolnym Mieście Krakowie*, Kraków 1967
- Bieniarzówna J., Małecki J.M., *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*, Kraków 1994
- Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986
- Cetnarowicz A., *Metternich w oczach współczesnych Polaków i polskiej historiografii*, [w:] *Austria – Polska. Z dziejów sąsiedztwa*, red. W. Leitsch, M. Wawrykowa, Warszawa–Wiedeń 1989, s. 73–114
- Cichoń P., *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827–1846. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014
- Cichoń P., *Wpływ mocarstw opiekuńczych na powstanie, funkcjonowanie oraz likwidację Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota*, red. A. Gulczyński, Poznań 2016, s. 153–165
- Czyżewska-Parys M., „*Koelnische Zeitung*” (1802–1945) und der „*weisse Fleck*”, *Studia Niemcoznawcze* 21 (2001), s. 727–730
- Demel J., *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1853*, Kraków 1951
- Goclon J., *Konstytucje Wolnego Miasta Krakowa z 1815, 1818 i 1833 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 233–292

- Grodziski S., *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie*, Kraków 2012
- Jońskie wyspy, [w:] R. Bielecki, *Encyklopedia wojen napoleońskich*, Warszawa 2002, s. 241
- Judson P.M., *Imperium Habsburgów. Wspólnota narodów*, Warszawa 2016
- Kargol T., *Echa włączenia Krakowa do Austrii w 1846 roku w prasie polskiej*, [w:] *Rok 1846 w Krakowie i Galicji. Odniesienia, interpretacje, pamięć*, red. K.K. Daszyk, T. Kargol, T. Szubert, Kraków 2016, s. 189–206
- Kuzmany B., *Eine galizische Grenzstadt im langen 19. Jahrhundert*, Wien–Köln–Weimar 2011
- Limanowski B., *Historia ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.*, Kraków 1913
- Louis J.T., *Kronika rewolucji krakowskiej w roku 1846*, Kraków 1898
- Obtułowicz B., *Powstanie Krakowskie i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej w 1846 roku w świetle prasy hiszpańskiej*, *Studia Historyczne* 48 (2005), z. 1, s. 29–44
- Paszyn M., *Reformy józefińskie w świetle relacji prasy polskiej okresu stanisławowskiego*, Łódź 2015.
- Ruszała K., „Galicja na zawsze pozostanie Galicją”. Kraj koronny na kresach imperium na łamach „*Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*”, *Prace Historyczne* 148 (2021), nr 11, s. 69–84
- Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Materiały z sesji naukowej 23 maja 2015 roku*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2016
- Schwarz S.L., *Despoten – Barbaren – Wirtschaftspartner. Die Allgemeine Zeitung und der Diskurs über das Osmanische Reich 1821–1840*, Wien–Köln–Weimar 2016
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VII, Warszawa 1886
- Szarota M., *Die letzten Tage der Republik Krakau*, Breslau 1911
- Šedivý M., *The German Response to Austria's Annexion of Cracow in 1846*, *German History* 40 (2022), Issue 3, s. 340–360
- Tyrowicz M., *Jan Tyssowski i rewolucja 1846 w Krakowie. Dzieje porywu i pokuty*, Kraków 1986
- Tyrowicz M., *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Studia porównawcze*, Kraków 1979
- Tyrowicz M., *Wolne miasto Kraków w ogniu walk społecznych 1815–1846*, Kraków 1955
- Wachholz Sz., *Reforma chłopska Rzeczypospolitej Krakowskiej w świetle dokumentów archiwalnych*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 6 (1955), z. 2, s. 287–337
- Wachholz Sz., *Rzeczpospolita Krakowska. Okres od 1815 do 1830*, Warszawa 1957
- Wolne Miasto Kraków 1815–1846*, red. a P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015
- Żurawski vel Grajewski R.P., *Ognisko permanentnej insurekcji. Powstanie 1846 roku i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej w „dyplomacji” Hotelu Lambert wobec mocarstw europejskich (1846–1847)*, Kraków–Łódź 2018
- Żychowski M., *Rok 1846 w Rzeczypospolitej Krakowskiej i Galicji*, Warszawa 1956

Netografia

https://anno.onb.ac.at/info/obo_info.htm [dostęp: 19.07.2023]

<https://encyklopediakrakowa.pl/slawni-i-zapomniani/87-c/415-castiglione-heinrich.html>
[dostęp: 20.07.2023]

https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/parlamentarierinnen-ab-1848/parlamentarier-1848-1918/Deym_4 [dostęp: 20.07.2023]